

MARLEEN RENSEN EN SUZE VAN DER POLL *Met de*

ski's op de rug naar het Oostfront *Asker Pelgrom over
zijn vertaling van 'Sergeant in de sneeuw'*

ASKER PELGROM promoveerde in 2011 op een proefschrift met de titel *Storie italiane: Romantische geschiedcultuur tussen stedelijke traditie en nationaal besef: Milaan en Florence, 1800-1848* en vertaalde eerder onder meer *De toekomst van het 'klassieke'* van de gezaghebbende cultuurcriticus, archeoloog en kunsthistoricus Salvatore Settis. *Sergeant in de sneeuw* van Mario Rigoni Stern, dat in het najaar van 2013 verscheen in de Oorlogsdomeinreeks van de Arbeiderspers, is Pelgroms eerste literaire vertaling. Als geschiedenisstudent in Italië was het werk hem ooit door een huisgenoot aanbevolen: een Italiaanse klassieker, maar wel een die makkelijk toegankelijk is. Pelgrom raakte gegrepen door het verhaal en liep jaren rond met het plan Rigoni's boek ook voor de Nederlandse lezer binnen handbereik te brengen. Uiteindelijk kreeg hij een werkbeurs om het boek te vertalen.

De bescheiden omvang, maar ook de eenvoud van Sterns proza leek *Sergeant in de sneeuw* tot een ideale eersteling te maken voor de beginnend vertaler. Maar de eenvoud bleek schijn. 'Oversimplificatie ligt op de loer,' volgens de vertaler, op het gevaar af dat het poëtische van de taal verloren gaat. Dat wilde Pelgrom voorkomen.

***Sergeant in de sneeuw* werd vertaald met een subsidie van Schwob, dat de vertaling van ‘moderne klassiekers’ stimuleert: belangrijke literaire werken waarvan de literaire waarde niet alleen binnen hun taal- en tijdgrenzen maar ook daarbuiten is erkend. Wat maakt dat *Sergeant in de sneeuw* dat predicaat verdient?**

‘Dit boek is een vergeten klassieker uit de Italiaanse literatuur, die om raadselachtige redenen nooit eerder in het Nederlands is vertaald. Toen het in 1953 verscheen was het meteen een succes in Italië en werd het al snel in het Engels, Duits, Frans en Russisch vertaald. Vandaag de dag wordt *Sergeant in de sneeuw* in alle handboeken over de Italiaanse literatuur van de twintigste eeuw behandeld. Soms krijgt Rigoni zelfs een eigen hoofdstuk.

Hoewel er al veel over de Tweede Wereldoorlog geschreven is, biedt dit werk een unieke kijk op de oorlog, uit een onverwachte hoek. De auteur kwam uit een cultuurgebied dat niet gehoord mocht worden. Italië behoorde immers tot de fascistische agressoren tot september 1943, toen Mussolini werd afgezet en Italië de As met Duitsland verbrak. Het is een stem over de oorlog die je minder vaak tegenkomt. Als geen ander vertelt Rigoni de oorlog van binnenuit.’

Hoe verhoudt *Sergeant in de sneeuw* zich tot andere voorbeelden van Italiaanse oorlogsliteratuur, zoals bijvoorbeeld *Kaputt van Curzio Malaparte* dat enige tijd geleden in de Oorlogsdomeinreeks verscheen?

'*Kaputt* is een totaal ander boek, dat niet minder indrukwekkend is als het gaat om de gruwelen van de oorlog, maar dat boek is extraverter en op sommige momenten bijna voyeuristisch. Sterns boek is daarentegen heel ingetogen, het is intiem, indringend en hyperpersoonlijk. En omdat hij alles in eenvoudige taal beschrijft, is het een heel toegankelijk boek dat een breed publiek kan aanspreken. Iedereen kan zich ook met de hoofdpersoon en de omstandigheden identificeren, ondanks of misschien wel dankzij het feit dat ze zo vaag gehouden zijn.'

Je noemt het boek 'hyperpersoonlijk', maar de lezer maakt nauwelijks kennis met de gedachten van de ik-verteller en kan zich ook moeilijk een beeld van hem vormen. Wanneer hij in het laatste deel iets van zijn identiteit lijkt prijs te geven vermeldt hij alleen zijn registratienummer en zijn militaire functie: 'sergeant-majoor van het 6^e regiment Alpenjagers, bataljon Vestone, 55^e compagnie, peloton zware wapens'.

'Dat is waar, op dat punt is het boek misschien tegenstrijdig. Het persoonlijke zit hem vooral in de ervaringen die hij weergeeft, zijn impressies, zijn gevoelens; het is zo persoonlijk dat het haast vanuit zijn lichaam geschreven is. Het verhaal blijft heel dicht bij die haast lichamelijke ervaring van de oorlog. Het is niet voor niets zo dat je als lezer nauwelijks een idee krijgt van waar de soldaten precies zijn en wat er intussen gebeurt in die oorlog - dat is bij Malaparte heel anders. Het is geen echt ooggetuigenverslag, je kunt het werk niet als

historische bron of document gebruiken voor een reconstructie van de gevechtshandelingen of het verloop van de slag bij Stalingrad. Daar is het boek niet voor bedoeld en daar leent het zich ook niet voor. Dit zijn eerder persoonlijke impressies, gebaseerd op Rigoni's persoonlijke frontervaring.'

Rigoni Stern zal voor de meeste Nederlandse lezers geen bekende zijn. Wie was hij?

'Mario Rigoni Stern (1921-2008) kwam niet uit een intellectueel milieu, hij was geboren en getogen in het kleine Noord-Italiaanse dorp Asiago dat hij in de roman beschrijft. Daar verhandelde zijn familie producten uit de bergen en speelde Rigoni als kind met de granaathulzen die na de Eerste Wereldoorlog waren achtergebleven, toen deze streek aan het front had gelegen. Op allerlei plekken in het landschap zijn de sporen van die oorlog te vinden, in de buurt van Asiago heb je loopgraven. Wat hij in zijn jeugd meemaakte, is precies wat hij laat zien in zijn boek, als hij beschrijft wat de Russische kinderen zullen doen als de Italianen weer vertrokken zijn, namelijk de granaten tevoorschijn halen. In Rigoni's familie werd veel gesproken over de oorlogshandelingen tussen 1914 en 1918 waarbij verschillende familieleden betrokken waren. De herinnering aan die oorlog speelt ook een belangrijke rol in de rest van zijn oeuvre. Hij meldde zich aan bij de Alpenjagers en specialiseerde zich met name in skiën en bergbeklimmen. In 1941 trok hij met de ski's op de rug naar het Oostfront om de soldaten daar te leren skiën ter

voorbereiding op de strijd in de Kaukasus. Zover zou het niet komen. Uiteindelijk strandde zijn peloton met ski's en muilieren in de loopgraven, ingesloten door de Russen. Op die frontervaring is *Sergeant in de sneeuw* gebaseerd. Het was zijn debuut en doorbraak als schrijver.'

Rigoni was niet literair geschoold. Opvallend genoeg roept zijn boek associaties op met andere romans over andere oorlogen, zoals *Oorlog en vrede* van Tolstoj, *La Débâcle* van Emile Zola en *Le Feu* van Henri Barbusse.

'Ik denk niet dat Rigoni ooit van plan was om schrijver te worden. Hij hield zich vóór de Tweede Wereldoorlog ook helemaal niet met literatuur bezig. "Die oorlog heeft een schrijver van me gemaakt," heeft hij zelf wel eens gezegd. Ook na de publicatie van dit boek was hij misschien nooit van plan om de rest van zijn leven schrijver te blijven. Het heeft lang geduurd voor hij zich als schrijver zag, hij was gewoon een ambtenaar die voor het kadaster werkte.'

Je zei eerder al dat juist de eenvoudige taal van Rigoni moeilijk te vertalen was. Wat was daar zo lastig aan?

'Als vertaler moest ik balanceren. Het was een kunst om de eenvoud van Rigoni's vertelstijl te bewaren door voortdurend te waken voor de opgeblazen stijl en grote woorden waarmee – ook onder historici – vaak over oorlog wordt geschreven. Tegelijkertijd lag het gevaar van simplificatie op de loer.

Verder zit er redelijk wat militair jargon in het boek, maar met enige hulp van buitenaf lukt het wel om daar passende Nederlandse vertalingen voor te vinden. Lastig was alleen de titel van het tweede deel: *la sacca* in het Italiaans. Letterlijk is dat “de zak” (vergelijk het Duitse *Kessel*, ketel, verwijzend naar de insluiting van de Aslegers door het Rode Leger als een zak die steeds strakker wordt aangetrokken). Hier heb ik ervoor gekozen om wat verder van de tekst af te wijken door de titel te vertalen met de woorden “in de tang”, omdat die term ook wel in militair verband wordt gebruikt en bovendien voor de gewone lezer, zonder militaire achtergrond of voorkennis, onmiddellijk duidelijk maakt waar het om gaat.’

De toegankelijke vertelstijl is waarschijnlijk niet de enige verklaring voor het feit dat dit boek zoveel succes had in Italië. Werd het werk van Rigoni, die de soldaten van zijn peloton zo nadrukkelijk als gewone jongens portretteert, ook gelezen als een verhaal over de nationale identiteit?

‘Het leger was van oudsher van groot belang voor de Italiaanse identiteit, daar is veel over geschreven. De militaire dienstplicht was een van de manieren om de kloof tussen de verschillende landsdelen te dichten en zo een nationale eenheid te smeden. Als Siciliaan kon je in het noorden van het land gestationeerd worden. Maar dat spreidingsbeleid gold niet voor de bergdivisie waartoe Rigoni behoorde.

Alle jongens die Rigoni opvoert komen uit hetzelfde Alpengebied, ze komen uit hetzelfde dal. Weliswaar spreken ze allemaal verschillende dialecten maar ze begrijpen elkaar wel. Hij beschrijft dat er op een dag een paar soldaten uit het zuiden van Italië komen, en dat is ook echt een gebeurtenis.

Wat dat betreft toont Rigoni's boek de eenheid in verscheidenheid: we zijn allemaal anders maar we begrijpen elkaar toch. Ik kan me voorstellen dat hij juist met die verschillen toch ook de boodschap uitdraagt die het boek als geheel heeft: dat we uiteindelijk allemaal hetzelfde willen, allemaal terug naar huis, naar onze *baita*. En *baita* is nou typisch zo'n Alpenwoord, dat je terugvindt in een gebied dat loopt van de Frans-Italiaanse grens tot aan Oostenrijk en Slovenië; het is het woord voor "berghut", maar ook voor "huis". Dat verlangen naar een veilige haven geldt overigens niet alleen voor al die Italiaanse soldaten, het geldt ook voor de Russen. Hun *izba*, een Russische boerenwoning, wordt in het verhaal gespiegeld aan de *baita*.'

Je zou kunnen stellen dat het boek wat dat betreft ook over verbroedering en kameraadschap over de landsgrenzen heen gaat. Er lijkt sprake van kameraadschap of verbroedering met de Russen, die op Rigoni's begrip kunnen rekenen, maar dat is gek genoeg anders bij de Duitsers, die hij afstandelijker beschrijft. 'Dat klopt, het beeld van Rusland en de Russen is inderdaad niet negatief. Zoals ik ook in mijn nawoord heb geschreven, wijst de

verteller steeds op de parallellen tussen de bergen en de sneeuw in het Italiaanse en Russische landschap. En de Russische soldaten worden inderdaad met enige sympathie beschreven. Terwijl over de Duitse soldaten wordt opgemerkt dat ze deuren intrappen als ze een *izba* binnen gaan. Ook wordt impliciet gewezen op oorlogsmisdaden die zij begaan. Er is in het tweede deel wel een passage waarin hij beschrijft dat er een Duitser bij het vuur komt zitten die anders is dan al die anderen, iemand die wel kon luisteren en die wat minder luidruchtig is. Maar dat is dus een uitzondering. Weliswaar worden de Duitse soldaten ook niet als vijanden afgeschilderd, maar er is zeker een verschil met de Russen. Wellicht is dat te verklaren door het feit dat Rigoni begon met het schrijven van zijn herinneringen in een Duits kamp, nadat hij in 1943 krijgsgevangen was gemaakt toen hij na de Italiaanse wapenstilstand met de geallieerden probeerde naar zijn dorp terug te keren.’

Wat opvalt aan Rigoni’s verslag van de aftocht is dat het geen heroïsch verzetsverhaal is en ook geen politiek commentaar op de oorlog lijkt te zijn. Kun je iets zeggen over zijn visie op die oorlog?

‘Rigoni was vóór de oorlog een overtuigd fascist, een gegeven dat hij overigens nooit heeft proberen te verhullen. Hoewel hij in zijn boek geen politiek commentaar geeft of expliciet beschrijft dat hij tot het besef komt dat de hele onderneming zinloos was, laat hij de desillusie wel zien. Alleen al dat je nergens in het boek leest waar ze nou precies zijn, hoe de gevechtshandelingen passen in een grotere

strategie en welke beslissingen er ondertussen worden genomen, dat drukt volgens mij ook het gevoel uit dat de alpini totaal aan hun lot overgelaten zijn. Een terugkerend thema is ook dat de soldaten gewoon naar huis willen, naar hun *baita*. Slechts in één scène is indirect kritiek op het fascisme te lezen. In een *flash forward* beschrijft de verteller dat hij de vader van een gesneuvelde kameraad opzoekt, die zijn vuist balt naar het portret van Mussolini. Later heeft Rigoni ook opgemerkt dat de Duitse soldaten naar het front gingen om voor het Rijk te vechten, terwijl de Italianen alleen maar naar het front gingen om weer naar huis te kunnen terugkeren. Opnieuw komt dus een verschil met de Duitse soldaten naar voren. Een zwart mensbeeld lijkt Rigoni in elk geval niet te hebben overgehouden aan de oorlog. Het is misschien te sterk om te zeggen dat het tegendeel waar is, maar er spreekt wel een bepaalde hoop uit het boek.'

Wat vind jij, tot slot, de mooiste scène in het boek?

'Misschien is het een beetje een open deur, maar het mooiste vind ik toch wel de scène waarin de hoofdpersoon per ongeluk een hut binnenloopt waar Russische soldaten de maaltijd gebruiken en hem niet de deur wijzen, maar hem laten delen in de honingpap. Dezelfde ontvangst krijgt hij in een andere prachtige scène aan het einde van het boek, wanneer hem in Wit-Rusland onderdak wordt geboden door een boerenfamilie van partizanen. Misschien heeft de positieve beschrijving van deze partizanen ook iets te maken met de rol die de

partizanen in Italië hebben gespeeld. De identiteit van de Italiaanse republiek die in 1946 in het leven werd geroepen na een volksraadpleging, steunde in belangrijke mate op de “mythe” over het Italiaanse verzet tijdens de oorlog. Bij uitgeverij Einaudi zaten veel figuren uit de kring van de Resistenza en aangezien Rigoni bij het schrijven uitgebreid gecoacht werd door onder anderen Vittorini, lijkt die verklaring niet helemaal uit de lucht gegrepen.

Net zo mooi als de passage met de partizanen is het einde van het eerste deel, wanneer de hoofdpersoon na de psychologische instorting van de luitenant de leiding heeft gekregen over zijn peloton. Hij zorgt ervoor dat de mannen van zijn eenheid een voor een de overtocht maken naar het punt waar ze verzamelen om aan de terugtocht te beginnen. Uiteindelijk staat hij dan nog als laatste in het schuilhol, hij schiet een mitrailleur leeg en dan springen hem de tranen in de ogen.’

Mario Rigoni Stern, ‘Sergeant in de sneeuw. Herinneringen aan de aftocht uit Rusland’. Vertaald en van een nawoord voorzien door Asker Pelgrom. Uitgeverij de Arbeiderspers, Oorlogsdomain nr. 24, 2013.